

*Дубонос К. В.,
аспірант кафедри
криміналістичного забезпечення та судових експертиз
Національної академії внутрішніх справ*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ БАЗ БІОМЕТРИЧНИХ ДАНИХ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті зазначено, що під час розслідування кримінальних злочинів органи досудового слідства часто виявляють різні сліди особи, залишеної на місці події та її оточення, на знаряддях злочину, на тілі та одязі жертв та правопорушників тощо. Для свого дослідження слідчий використовує спеціальні знання, залучаючи до кримінального провадження як фахівців або експертів знайомих осіб. Зокрема, інформація, що міститься в інформаційно-пошукових системах Експертної служби МВС України, використовується для ідентифікації злочинця за залишеними ним слідами, а також для підтвердження його причетності до злочину. Йдеться про таке різноманіття, як основа біометричних даних. Проаналізовано наукові та нормативно-правові джерела, що регулюють діяльність з інформаційного та довідкового забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень. На рівні наказів МВС України визначаються не тільки загальні засади формування криміналістичних обліків, зокрема баз біометричних даних, але й особливості їх використання в ході досудового розслідування. Зокрема, зазначено особливості функціонування криміналістичних обліків залежно від їх виду за об'єктом реєстрації. Висвітлено стан правового регулювання використання біометричних баз даних в Україні. Правове регулювання використання біометричних баз даних в Україні – це нормативне закріплення правил діяльності уповноважених суб'єктів щодо формування та використання записів біометричних даних людини задля захисту прав і свобод людини й громадянина. Стан правового регулювання використання біометричних баз даних загалом та підрозділів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України зокрема можна охарактеризувати як незадовільний. Це пов'язано з відсутністю регулюючого закріплення, по-перше, визначення термінів «біометрична база даних», «використання біометричної бази даних», по-друге, системи біометричної бази даних, по-третє, чіткої процедури накопичення біометричних даних та їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень. Основним недоліком є невирішеність питання використання біометричних баз даних підрозділів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ на правовому рівні.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, бази біометричних даних, Експертна служба МВС України, інформаційно-довідкове забезпечення розслідування, органи досудового розслідування.

Постановка проблеми. Використання баз біометричних даних в Україні є діяльністю, яка реалізується уповноваженими суб'єктами задля забезпечення дотримання законності, охорони прав, свобод і законних інтересів. Зокрема, особливе місце вказаний різновид діяльності посідає в забезпеченні швидкого, повного та неупередженого досудового розсліду-

вання й судового розгляду [1], тому не виникає жодних сумнівів щодо того, що використання баз біометричних даних має відбуватися в чітко визначених законодавством рамках, адже, як цілком слушно зазначає Р.Я. Демків, суспільство як форма спільної життєдіяльності людей припускає певну стабільність, організованість, впорядкованість людських відносин, загальновідомі та обов'язкові норми поведінки учасників цих відносин, отже, належний нормативний порядок [2, с. 19].

Питання формування та використання баз біометричних даних в Україні, зокрема під час розслідування кримінальних правопорушень, неодноразово досліджувалися в працях Р.С. Белкіна, В.В. Бірюкова, А.Е. Волкової, Д.В. Дабіжи, В.А. Журавля, Є.П. Іщенко, В.В. Лисенка, Є.Д. Лук'янчикова, С.А. Ялишева та інших учених. Однак напрацювання зазначених науковців переважно стосуються загальних положень кримінальної реєстрації, рівнів та видів криміналістичних обліків. Водночас поза увагою залишені питання нормативно-правового регулювання не формування баз біометричних даних, а їх використання, особливо баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України.

Мета статті полягає у висвітленні стану нормативно-правового регулювання використання баз біометричних даних в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У теорії держави й права поширеною є думка про те, що правове регулювання є ні чим іншим, як дією права на суспільні відносини за допомогою певних юридичних засобів, насамперед норм права [3, с. 217], тобто регулювання суспільних відносин відбувається за допомогою певних засобів. При цьому перевага віддається такому юридичному засобу, як норми права. Саме тому поширеним і часто вживаним є термін «нормативно-правове регулювання». Як зазначає щодо цього О.М. Куракін, удосконалення правової надбудови суспільства з урахуванням основних тенденцій розвитку держави щодо зміни орієнтаційних векторів у зовнішніх відносинах здійснюється за двома основними шляхами, такими як удосконалення законодавства й підвищення ефективності наявних правових приписів, тому нормативно-правове регулювання є передусім визначенням меж самореалізації суб'єктів права, закріпленням у правовій нормі та свідомості громадян можливості діяти відповідно до норм права [4, с. 12].

З урахуванням вищезазначеного під нормативно-правовим регулюванням використання баз біометричних даних в Україні потрібно розуміти нормативне закріплення правил діяльності [5, с. 166] уповноважених суб'єктів з формування та використання обліків біометричних даних людини задля захисту прав і свобод людини та громадянина. За допомогою такого інстру-

менту, як сукупність правових норм, здійснюється цілеспрямований вплив відповідних суб'єктів на загрози та небезпеки, а також забезпечується ефективне функціонування всієї правової системи [5, с. 167].

Задля забезпечення ефективного використання баз біометричних даних в Україні на нормативному рівні має бути врегульовано питання визначення понять «біометричні дані» та «бази біометричних даних». Окрім того, нормативно-правове закріплення повинні отримати форми та порядок використання баз біометричних даних. У зв'язку із зазначеним у представленому підрозділі переслідуються мета щодо аналізу стану нормативно-правового регулювання використання баз біометричних даних, а також пропозиції основних напрямів його вдосконалення.

Так, термін «біометричні дані» закріплено на законодавчому рівні, а саме в Законі України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». У п. 2 ч. 1 ст. 3 вказаного нормативно-правового акта біометричні дані визначаються як сукупність даних про особу, зібраних на основі фіксації її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб (біометричні дані, параметри, а саме відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук). При цьому в п. 3 вищезгаданої статті дається роз'яснення поняття «біометричні параметри». Це вимірювальні фізичні характеристики або особистісні поведінкові риси, що використовуються для ідентифікації (впізнання) особи або верифікації наданої ідентифікаційної інформації про особу [6].

Також у нормативно-правових актах України можна зустріти використання такого терміна, як «біометричні дані (параметри)». Зокрема, в Положенні про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства зазначено, що термін «біометричні дані (параметри)» має таке значення: відцифровані відбитки пальців рук, відцифроване зображення обличчя [7]. Аналогічне значення вищезазначеного терміна закріплено в Інструкції про порядок фіксації біометричних даних (параметрів) іноземців та осіб без громадянства посадовими особами Державної міграційної служби України, її територіальних органів і територіальних підрозділів [8].

Водночас у жодному нормативно-правовому акті не надається визначення термінів «база біометричних даних» і «використання баз біометричних даних». Натомість можна зустріти трактування в правових актах таких термінів, як «фіксація біометричних даних (параметрів) особи», «біометрична ідентифікація», «біометрична верифікація». Так, фіксацію біометричних даних (параметрів) особи на нормативно-правовому рівні визначено як процес збору біометричних даних (параметрів) громадянина України, іноземця та особи без громадянства, внесення їх та зберігання у відомчих інформаційних системах суб'єктів національної системи [7]. При цьому Міністерство внутрішніх справ України уточнює, в чому саме полягає фіксація біометричних даних (параметрів) для Державної міграційної служби та Державної прикордонної служби України, визначаючи це поняття як процес сканування відбитків пальців рук, фотографування обличчя особи та внесення отриманих її відцифрованих відбитків пальців рук, відцифрованого зобра-

ження обличчя до відомчої інформаційної системи Державної міграційної служби [8] та процес збирання біометричних даних (параметрів) іноземців, внесення їх та зберігання в інформаційно-телекомунікаційній системі прикордонного контролю Державної прикордонної служби України («Гарт-1») [9].

Збирання біометричних даних, їх накопичення та зберігання в систематизованому вигляді відбуваються задля забезпечення ідентифікації, верифікації та встановлення особи, що здійснюється уповноваженими суб'єктами. У зв'язку з цим на законодавчому рівні закріплено визначення термінів «ідентифікація особи» та «верифікація». Ідентифікувати означає вживати комплекс заходів, що дає змогу виконувати пошук за принципом «один до багатьох», зіставляючи дані (параметри) особи, зокрема біометричні, з інформацією Реєстру, а ідентифікація особи – це встановлення особи шляхом порівняння наданих даних (параметрів), зокрема біометричних, з наявною інформацією про особу в реєстрах, картотеках, базах даних тощо. Верифікація – це порівняння даних (параметрів), зокрема біометричних, для встановлення тотожності особи документам або інформації з Реєстру для підтвердження їх ідентичності [6]. У Положенні про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства біометрична ідентифікація визначається як здійснення пошуку за принципом «один до багатьох» шляхом розпізнавання і зіставлення одного або двох біометричних даних (параметрів) особи з біометричними даними (параметрами) осіб у відомчих інформаційних системах суб'єктів національної системи, а біометрична верифікація – це здійснення пошуку за принципом «один до одного» між біометричними даними (параметрами), отриманими від особи в даний момент, і біометричними даними (параметрами), наявними у відомчих інформаційних системах суб'єктів національної системи [7].

Таким чином, використання баз біометричних даних здійснюється лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та захисту прав людини [7; 10]. Проте залежно від суб'єкта та основної мети, заради якої проводиться біометрична ідентифікація чи верифікація, варто розрізняти такі види використання баз біометричних даних:

для протидії нелегальній міграції, а також виконання органами ДМС повноважень, визначених ст. ст. 25, 26, 30 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» та ст. 7 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [8];

– для посилення контролю за в'їздом в Україну, виїздом з України іноземців, додержання ними правил перебування на території України [9];

– під час прикордонного контролю в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон, контрольних пунктах в'їзду-виїзду;

– під час адміністративного затримання органами (підрозділами) охорони державного кордону;

– для забезпечення ефективності кримінального провадження поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт), зокрема шляхом

збирання та накопичення біометричних даних (дактилокарти, зразки ДНК) [11];

– для забезпечення участі спеціалістів у процесуальних діях і здійснення судово-експертної діяльності в рамках досудового розслідування та судового розгляду. Експертна служба МВС України забезпечує функціонування баз біометричних даних [12].

Детальніше зупинимось на питанні саме нормативно-правового регулювання використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України. Чільне місце в такому регулюванні посідає саме кримінальне процесуальне законодавство нашої держави. Зокрема, йдеться про Кримінальний процесуальний кодекс України [1]. Щодо останнього потрібно відзначити, що в ньому відсутні будь-які вказівки стосовно формування та використання баз даних у ході кримінального провадження. Зі змісту зазначеного нормативно-правового акта можна дійти висновку, що використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України є можливим під час проведення залученим до кримінального провадження експертом судової експертизи.

Детальнішої регламентації використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України отримало на підзаконному нормативно-правовому рівні, зокрема у відомчих наказах Міністерства внутрішніх справ України, які визначають засади діяльності Експертної служби МВС України та функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС [12; 13; 14]. Однак необхідно відзначити той факт, що у вказаних правових актах не використовується ні термін «біометричні дані», ні термін «використання баз біометричних даних». Зі змісту названих актів помітно, що Експертна служба МВС України покликана забезпечувати своєчасне, швидке, якісне й об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень шляхом залучення до нього обізнаних осіб і використання накопиченої систематизованої інформації про об'єкти кримінальної реєстрації, зокрема баз біометричних даних. При цьому використання таких баз є можливим як у процесуальній формі під час проведення відповідної судової експертизи, так і в непроцесуальній, тобто під час перевірки інформації за базами біометричних даних за запитом органу досудового розслідування.

Основні положення формування системи реєстрації об'єктів та (або) відомостей про них, порядок їх використання під час розкриття, розслідування скоєних кримінальних правопорушень та профілактиці злочинності закріплено в Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС України [13]. Криміналістичні обліки Експертної служби МВС України, до яких належать також бази біометричних даних, створюються та функціонують не тільки задля покращення кримінального провадження, але й задля підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень [13], тобто йдеться про належне інформаційне забезпечення як діяльності органів досудового розслідування, так й експертних підрозділів. Відповідно до зазначеного підзаконного нормативно-правового акта бази біометричних даних є різновидом криміналістичних обліків, які формуються у вигляді колекції з об'єктів (їх копій, зображень) та (або) відомостей про них, вилучених або отриманих під час огляду місця події, проведення інших слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів тощо, а також отриманих

під час криміналістичної реєстрації дактилокарт, фото- та відеозображень, записів голосів та мовлення осіб, ДНК-профілів. Окрім того, в цьому Наказі МВС України чітко визначені форми використання баз біометричних даних (під час проведення експертних досліджень та під час перевірки за криміналістичними обліками за письмовим запитом установлені форми органів досудового розслідування та підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність) [13].

На рівні наказів МВС України визначаються не тільки загальні засади формування криміналістичних обліків, зокрема баз біометричних даних, але й особливості їх використання в ході досудового розслідування. Зокрема, зазначаються особливості функціонування криміналістичних обліків залежно від їх виду за об'єктом реєстрації.

Проаналізувавши положення нормативно-правових актів та врахувавши класифікацію біометричних даних серед криміналістичних обліків Експертної служби МВС України виокремлено ті, якими представлені бази біометричних даних. Зокрема, це дактилоскопічний облік, облік осіб за ознаками зовнішності, облік генетичних ознак людини, облік записів голосів та мовлення осіб [13; 14]. Проте питання використання криміналістичних обліків, зокрема баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України, залишилося не врегульованим на нормативно-правовому рівні. Основну увагу приділено формуванню баз даних, а не особливостям їх використання. Або процедура здійснення перевірки за базами біометричних даних не розглядається взагалі або фрагментарно висвітлюються певні її особливості. Залишено поза увагою також питання взаємодії підрозділів Експертної служби МВС України з іншими правоохоронними органами під час використання баз біометричних даних, а також інформаційно-аналітичне забезпечення такої діяльності, тому вважаємо, що нормативно-правове врегулювання використання баз біометричних даних в Україні має вдосконалюватися саме шляхом заповнення вказаних прогалин.

Висновки. Отже, нормативно-правове регулювання використання баз біометричних даних в Україні полягає в нормативному закріпленні правил діяльності уповноважених суб'єктів із формування та використання обліків біометричних даних людини задля захисту прав і свобод людини й громадянина. Стан нормативно-правового регулювання використання баз біометричних даних загалом та підрозділів Експертної служби МВС України зокрема можна охарактеризувати як незадовільний. Це пов'язано з відсутністю нормативного закріплення, по-перше, визначення термінів «бази біометричних даних», «використання баз біометричних даних», по-друге, системи баз біометричних даних, по-третє, чіткої процедури накопичення біометричних даних та їх використання під час розслідування кримінальних правопорушень. Великим недоліком також є неврегульованість питання використання баз біометричних даних підрозділів Експертної служби МВС України на рівні закону.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
2. Демків Р.Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 34. Т. 1. С. 19–23.

3. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.
4. Куракін О.М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3. С. 10–15.
5. Криштанович М.В. Нормативно-правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ у сфері забезпечення національної безпеки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 1 (20). С. 165–174.
6. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 року № 5492-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 51. С. 2733. Ст. 716.
7. Про затвердження Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 1073. *Офіційний вісник України*. 2018. № 4. С. 152. Ст. 178. Код акта 88680/2018.
8. Про затвердження Інструкції про порядок фіксації біометричних даних (параметрів) іноземців та осіб без громадянства посадовими особами Державної міграційної служби України, її територіальних органів і територіальних підрозділів : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 23 листопада 2018 року № 944, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17 грудня 2018 року за № 1428/32880. *Офіційний вісник України*. 2019. № 3. С. 56. Ст. 82. Код акта 92864/2019.
9. Про затвердження Порядку фіксації біометричних даних іноземців та осіб без громадянства під час прикордонного контролю в пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон та у контрольних пунктах в'їзду-виїзду, а також здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 квітня 2019 року № 310, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15 травня 2019 року за № 496/33467. *Офіційний вісник України*. 2019. № 42. С. 34. Ст. 1473. Код акта 94692/2019.
10. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного демографічного реєстру та надання з нього інформації, взаємодії між уповноваженими суб'єктами, а також здійснення ідентифікації та верифікації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 року № 784. *Офіційний вісник України*. 2017. № 86. С. 38. Ст. 2610. Код акта 87704/2017.
11. Про національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
12. Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1343, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 6 листопада 2015 року за № 1390/27835. *Офіційний вісник України*. 2015. № 92. С. 342. Ст. 3149. Код акта 79487/2015.
13. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 вересня 2009 року № 390, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 15 жовтня 2009 року за № 963/16979. *Офіційний вісник України*. 2009. № 82. С. 72. Ст. 2794.
14. Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 вересня 2001 року № 785. *Офіційний вісник України*. 2001. № 52. С. 227. Ст. 2392. Код акта 20966/2001.

Dubonos K. Statutory regulation of using biometric database of Ukraine

Summary. In the article, it was noted that during the investigation of criminal offenses, pre-trial investigation bodies often reveal various traces of a person left on the scene and its environment, on the instruments of crime, on the body and clothing of victims and offenders, etc. For their research, the investigator uses special knowledge by bringing in familiar persons to a criminal proceeding as a specialist or expert. In particular, the information contained in the information retrieval systems of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is used to identify the offender for the traces left by him, as well as to confirm his involvement in the crime. In particular, we are talking about such a variety as the basis of biometric data. It has been analyzed the scientific and normative legal sources regulating activity on information and reference provision of pre-trial investigation of criminal offenses. At the level of the orders of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine are determined not only the general principles of the formation of forensic records, including databases of biometric data, but also the peculiarities of their use in the course of pre-trial investigation. In particular, the peculiarities of the functioning of forensic accounts, depending on their type by the object of registration, are noted. It has been highlighted the state of legal regulation of the use of biometric databases in Ukraine. Legal regulation of the use of biometric databases in Ukraine is the normative fixing of the rules of activity of authorized entities for the formation and use of records of human biometric data in order to protect the rights and freedoms of man and citizen. The state of legal regulation of the use of biometric databases in general and the units of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in particular can be described as unsatisfactory. This is due to the lack of regulatory fixing, firstly, the definition of the terms “biometric database”, “use of biometric database”, secondly, the system of biometric database, and third, a clear procedure for the accumulation of biometric data and their use under time of investigation of criminal offenses. A major drawback is the unsettled issue of the use of biometric databases of units of the Ministry of Internal Affairs Expert Service at the legal level.

Key words: legal regulation, database of biometric data, Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, information and reference support of investigation, bodies of pre-trial investigation.